

Pòrtic

Premi Carles Rahola d'assaig 2019

Ferran Sáez Mateu

La vida aèria

Ferran Sáez Mateu

La vida aèria

Un dietari

Premi Carles Rahola d'assaig 2019

Un jurat format per Francesc-Marc Álvaro, Ignasi Aragay,
Margarida Casacuberta, Josep Lluch i Joaquim Nadal
va atorgar el 40è Premi Carles Rahola d'assaig a aquesta obra.

Primera edició: setembre del 2019

© Ferran Sáez Mateu, 2019

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions, SLU, Pòrtic
Av. Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-446-6
Dipòsit legal: B. 18.605-2019

Fotocomposició: gama, sl

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre
té la qualificació de paper ecològic i procedeix
de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de
l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació
pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les
sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro
Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu
fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

TAULA

Advertiments al lector	11
2016.....	17
2017.....	183
2018.....	309

2016

Passen les hores, tan llargues ara, i la seva suma és la vida, tan curta. Aquest estupor pot desembocar en coses molt diferents: en la desesperació, en les rialles ximpletes i un punt aclaparades dels qui no miren on toca, en l'alcohol, en el gran consol de la música de Bach, en córrer pels carrers com avui fa tanta gent, en l'evocació estèril dels bons temps imaginaris, en la misericòrdia, en l'erotisme narcisista de l'autocompassió, en la negació absurda de la vida en nom d'una afirmació massa vehement de la vida. Però també ens pot menar a escriure, aquest estupor. M'agradaria pensar que és l'origen d'aquest llibre que encara no existeix, però no ho sé segur.

L'exercici de l'escriptura, la respiració de les frases, una certa determinació... Tot plegat no demostra ni refuta res: ni sobre les hores llargues, ni sobre la vida breu, ni sobre l'escriptura, ni sobre cap altre fet o circumstància; però sí que, molt sovint, n'impugna el sentit. El sentit de les coses: heus aquí *el* tema. Abans dels quaranta, el sentit sol ser un assumpte subsidiari, una nota a peu de plana. Amb els anys, en canvi, el sentit esdevé tan important com les mateixes coses. Potser més i tot.

Del recel sobre el sentit —d'aquesta curiositat per una cosa tan evanescent i alhora tan decisiva— en sorgeixen sovint papers com aquest i, en general, com els de la literatura que té com a rerefons la memòria. Parlo de la memòria dúctil i ergonòmica de cadascú, és a dir, d'un segment de temps personalitzat acomodaticíament, com si fos un rellotge de butxaca d'aquells d'abans, amb inicials i una foto esgroguissada. Reitero que no sé si ha estat el dubte sobre el sentit el que ha motivat realment l'inici d'aquest dietari o bé una altra cosa que ara mateix soc incapaç de determinar. Ja ho veurem al final —si és que tot plegat en té algun, de final.

En aquest context, els detalls esdevenen importants, en la mesura que no constitueixen la superfície, sinó el fons. En altres casos, els detalls no tenen cap interès. Per això vull explicar, per exemple, que avui, aquest dia anodí de febrer, a Barcelona ha fet fred de debò; que la humitat és baixíssima; que el cel, més que mostrar, avui gairebé ha *argumentat* la seva blavor —adjectivar el cel porta de patac a la poesia de campanar o a les redaccions d'adolescent; més val deixar-ho córrer.

Aquest dijous he baixat a la facultat a peu, com sempre. Avui ho he fet pel passeig de Gràcia; ahir, per rambla de Catalunya. Més rarament, quan tinc temps, passo per l'esquerra de l'Eixample enfilant Aribau o Muntaner —evocant així altres temps, una mica mòrbidament—. Visc a la rambla de Prat, tot just a la ratlleta imaginària que separa Gràcia de Sant Gervasi. La majoria de la gent li diu «rambla *del* Prat», com si fes referència a la població veïna. En realitat, el nom és el del llinatge dels antics propietaris de la finca de la Fontana, que és justament a la que alludeix la parada de metro de la línia verda que hi ha a tocar de casa. Aquesta rambla impossible —no segueix el curs natural de l'aigua, que baixa-

va pels vells torrents que encara donen nom a molts carrers— la van fer els rics de Gràcia entre finals del XIX i començaments del XX, imitant els rics de Barcelona que llavors edificaven l'Eixample. La seva arquitectura té ben poc a veure amb la de la menestralia gracienc. És modernisme suntuós, assertiu, amb l'excepció d'una finca *art déco* (a Barcelona no n'hi ha gaires).

Històricament, Gràcia i Sant Gervasi representen —encara avui— dos mons, dues maneres d'entendre el país i, en general, la vida. El fet d'haver-me establert en aquesta ratlleta deu voler dir alguna cosa, suposo. Vaig néixer en una frontera i hi continuo vivint. Totes les fronteres són iguals. Totes les vivències de la condició fronterera, en canvi, són diferents. Val a dir que això de «condició fronterera» sona malament —a retard cognitiu.

M'he trobat per casualitat amb F. R., que ha iniciat un projecte empresarial en el món de la comunicació que sembla interessant. No recordo haver-lo vist mai sense corbata. Conversa cordial, una mica atropellada, com totes les converses matinals a peu de carrer que propicia l'atzar. En el trajecte de baixada, la meva dona i jo acostumem a parlar en anglès. La que en sap és ella, en tot cas. De pujada, mai: emprem el català. Es tracta, bàsicament, d'una classe ambulat. Quan era petit, la meva germana A. i jo utilitzàvem fluïdament, i de manera habitual, la llengua de signes, tot i que cap dels dos era sord ni mut. Encara en recordo alguns, de signes. Aquest estrany costum el desencadenà el visionat de la pel·lícula *El miracle d'Anne Sullivan*, que ens va impressionar molt. Parlo de la tarda d'un dissabte de la dècada dels setanta —és a dir, d'un record de luxe—. Mentre l'estic evocant, penso que sense aquest paper que he començat a escriure l'episodi descrit no hauria constatat mai en acta. No són les remi-

niscències les que porten a l'escriptura: sovint, passa ben bé el contrari. Quan he escrit «*El miracle d'Anne Sullivan*» m'ha vingut al cap la gens anglosaxona i en canvi molt mediterrània —i atractiva— cara de l'actriu Anne Bancroft (el seu nom real era Anna Maria Italiano: més clar, l'aigua).

*

Un esternut rotund que arriba del celobert. Hi ha poques coses més efímeres i insignificants que un esternut, que és una acció humana sense prestigi. Sembla un material poc literari —a diferència, per exemple, d'una llàgrima—. Hi ha molts sonets que parlen de llàgrimes, o de rialles, o fins i tot de crits desesperats, però no recordo cap manifestació lírica centrada en els esternuts. Un esternut al celobert sembla ben poca cosa.

Tinc un molt vague coneixement dels meus veïns, malgrat la proximitat física. Vivim a uns metres i no sabem res els uns dels altres, i està bé que sigui així. Al llarg de la meua vida he arribat a una conclusió més o menys clara en relació amb aquest fet: poca promiscuïtat amb els veïns, cap negoci amb un amic o un familiar, i una aposta decidida per la vida íntima, o fins i tot secreta —és a dir, per la llibertat innegociable, per la llibertat portada fins a l'abisme del mirall interior, el que fa que es manifesti el nostre doble i ens miri de reüll, fredament.

El piano: Satie. Erik Satie m'ha acompanyat des de fa molts anys. De jove, a la Granja d'Escarp escoltava a Radio Nacional de España, de matinada, una mica clandestinament, un programa de literatura que es deia *El humo de los barcos*. A la sintonia hi posaven *La diva de l'Empire*. Tot era bonic, en aquell programa: el títol, la música, la veu del periodista gadità José Ramón Ripoll.

He tocat una de les *Trois Gnossiennes* per neutralitzar, sense èxit, l'efecte aclaparador, atordidor, d'aquesta tarda de diumenge. Són les nou en punt: massa tard per anar al circ, massa aviat per anar a dormir.

*

Dilluns rutinari que faré constar en acta no sé ben bé per què —potser, precisament, perquè es tracta d'un dilluns rutinari que d'una altra manera no constaria en acta. D'aquesta collonada en podríem dir, posem per cas, «la paradoxa dels dietaris»; però no ho farem, per decència intel·lectual.

Avui, quan he arribat a la facultat, els estudiants s'arraullen a les zones assolellades de la biblioteca, i semblaven concentrats i tot. El fred ens fa més civilitzats i una mica més silenciosos, però no pas més *europèus* —és a dir, més protestants—. Poso «europèus» en cursiva perquè aquí vol dir una cosa molt concreta, però alhora molt difícil d'expressar. És la manera com els europeus catòlics del sud idealitzen els capficats bàrbars del nord. Ells proven de redimir-se de la seva trista condició inicial —d'aquella brutalitat de cols insípides i pluja lenta— a còpia de treball, ordre domèstic i grans borratxeres programades setmanalment. Els italians encara gaudeixen de la intel·ligència viva, de l'anarquia raonable, de l'elegància, d'una molt matisada sensualitat. Europa és Siena, o Atenes, o fins i tot aquesta Barcelona on visc, no pas els prats anodins ni les costes desolades i pedregoses del nord tenebrós, més enllà dels *limes*. Quan Nietzsche fa referències als hiperboris —«nosaltres, els hiperboris!», diu— utilitza un registre ambigu.

Explico tot això perquè anit vaig veure un documental a la tele en què la naturalesa d'Occident s'explicava a partir de la tríada formada per Grècia, Roma... i els vikings. Quina bar-

ra! Em recorda la inversió de papers, patèticament racista, en els *peplums* dels anys cinquanta: els romans eren interpretats sempre per actors anglosaxons.

El bonic d'aquestes generalitzacions hiperbòliques és que fan mirar cap a altres direccions. És a dir, fan pensar. En grec, el verb *eidein* està relacionat alhora amb el mirar i amb el raonar. Recórrer a la paradoxa i a la generalització joganera, en definitiva, sol ser productiu en la mesura que engega un mecanisme dialèctic infal·lible. Heus aquí la ironia socràtica entesa com a ressort argumental. Avui em ve de gust fer-ne més, de generalitzacions arbitràries d'aquesta mena. Som-hi, doncs. El gran Sud *vocacional* es troba ben al Nord, als horribles suburbis russos de l'època soviètica. Aquella lentitud, aquella desídia, aquell sentimentalisme sempre violent de neu bruta, bafarada de vodka i novel·lot inacabable: és el Sud profund.

Avui no m'ha passat res digne de ser explicat, i potser per això dic aquestes coses estranyes.

*

Fragment d'una cosa que vaig escriure fa molts anys i que estic rellegint aquests dies: «La decadència de la façana d'aquella casa tenia quelcom de suïcidi, de lenta i callada tristor mineral. Era també un avís inconcret: una frase obcecada, greu, repetitiva, intraduïble».

I aquest altre trosset: «El vaig veure un dia des de l'interior d'un restaurant de la travessera de Gràcia, a la cantonada amb el carrer de Tuset, poc abans de Nadal. Plovia força i feia fred, cosa que no semblava importar-li en absolut. Donà tombs i més tombs entorn de l'illa, fins que va desaparèixer diluït en la llum negligent de l'ocàs urbà. Em va fer llàstima».

Aquesta novella va néixer morta. No la llegirà ningú. Paradoxalment, els seus personatges a mig coure em sobreviuran.

*

Ma germana A. em fa arribar diverses fotografies escanejades. Llums i besllums de la infantesa, llunyans, ja fora del temps, misteriosos com un espectre benigne. Algunes d'aquestes fotos no les havia vistes mai. Com en moltes altres imatges d'aquella època, no hi surt ma germana M., la petita, amb qui em porto 11 anys —encara no havia nascut—. Aquestes llums encapsulades m'acostumen a provocar profunds canvis d'estat d'ànim, perquè tenen alguna cosa d'ensurt cronològic, de cop de puny visual. Les miro, i les remiro, i les torno a mirar.

Una d'entranyable: una celebració de Santa Àgata —*Sant'Ag'da*, com es diu dialectalment al meu poble— on distingeixo la meva mare i la meva tieta M. Ballen a la plaça de l'Ajuntament —*Ca la Vila*, s'ha dit sempre a la Granja d'Escarp— amb altres dones. No hi ha cap home, només dones casades (la festa de les dones solteres és per Santa Apollònia). Aquesta foto en blanc i negre podria haver estat feta en un poble qualsevol de Sicília, o de Sardenya, o del Peloponès: ningú no notaria cap diferència, perquè realment no n'hi ha cap. Tenint en compte la data, es tracta, inexorablement, d'un 5 de febrer. Per l'aspecte físic i la indumentària de la meva mare i de la meva tia és probable que sigui l'any 1966 o 1967.

Quan jo era petit, *Sant'Ag'da* era una festa paleofeminista, una mena d'enganyosa il·lusió igualitària que només durava unes hores. Aquell dia, les dones manaven —*feien veure* que manaven— i tenien dret a increpar els homes pel carrer. Les més agosarades anaven al bar —territori masculí—, de-

manaven alcohol i fins i tot fumaven, això sí, sense empassar-se el fum. La festa matinal es duia a terme bàsicament al carrer. El clímax de la cosa, però, arribava a la tarda. Les dones casades feien una representació teatral del gènere *variétés*: un sainet, un número musical, acudits, cançons. Tot estava assajat i tenia una certa dignitat estètica —un *decòrum*, com es deia abans.

En els bons temps de la fruita cara —era cara perquè no era abundant— contractaven tres o quatre músics professionals que tocaven a baix de l'escenari, d'esquena al públic. S'ho prenien seriosament, malgrat la naturalesa amateur de l'acte. El de la bateria —el *jazzbanista*, com li deien allí— era el que treballava més: complementava l'acció dramàtica des de l'inici de l'actuació, donant batzegades a timbals i platets en els moments àlgids, com es fa al circ i a altres espectacles. Un saxo i una trompeta acompanyant desoladament una veu femenina, tapant-la per la desproporció de volums sonors; i aquell so estrident i alhora tremolós que emanava dels altaveus dels anys seixanta i setanta, negres i enormes, amb la reixeta daurada...

El model estètic era el festival de San Remo, o el d'Eurovisió. Desconec des de quan se celebra aquesta festa de *Sant'Ag'da*, i quin format tenia abans; en tot cas, em consta que encara és ben viva. Suposo que hi ha algun enregistrament fet amb aquells *tomavistas* arcaics que es compraven a Andorra. Quina immensa sort, haver viscut tot allò! Per a mi, les pel·lícules de Fellini sempre han estat pur realisme, un reflex del meu propi món, una imatge familiar i perfectament fidedigna.

En la foto que comento hi ha dos detalls que m'agradaria remarcar. El primer, la possibilitat de determinar l'hora del *clic* amb exactitud. Per la direcció de la llum, que entra per

l'est, si fa no fa entre el carrer Major i el carrer de Tort, són dos quarts d'onze o les onze. El fet que hi hagi nens a l'escala de l'ajuntament ho confirma igualment: l'hora del pati —després de tants anys fent classes en francès, el pobre R. T. en deia «la recreació»—. La meva mare mira en aquella direcció i està mig enlluernada. Aquell raig de sol de febrer del 1966 o 1967 segueix allí, impregnat a la foto, que abans era un objecte únic —i, per tant, amb un cert component de sacralitat— i ara és una superfície freda i efímera feta de píxels a la pantalla del meu ordinador. Però el fet que més em commociona és la imatge casual d'una velleta que es mira les dones que ballen des de dalt del seu balcó, darrere dels vidres, discretament. A aquesta dona —nascuda, suposo, cap al 1880 o 1890— la recordo perfectament, tot i que va morir quan jo era petit. Era mig calba i tenia una semblança extraordinària amb la reina Victòria d'Anglaterra. La seva presència no estava prevista a la foto, però allí es va quedar, obsessivament, per sempre més.

*

El dia ha serpentejat amb normalitat en aquesta quadrícula d'espai on visc habitualment, i ha cobert també el seu corresponent segment de temps com si fos una clapa de neu. Aquestes hores les he compartides amb uns 7.350 milions de persones, segons les dades de què dispo. Algunes d'aquestes persones s'han mort, o estan agonitzant mentre escric la paraula *agonitzant*; altres han nascut mentre escrivia l'anterior punt i coma. Qui són, com es deuen dir? I què en quedarà, dels qui s'han mort? Segur que també hi ha milers d'homes i de dones que avui s'han trencat una cama, o s'han comprat un cotxe nou, o han encarregat una pròtesi dental,

o un extractor de fums. Alguns viuen en un altre temps, tot delirant en un asil o en un manicomi. Avui s'han enamorat també milers de persones, i milers de dones s'han quedat embarassades. Potser hi ha un noi que ha descobert la poesia de Paul Valéry, i una noieta rossa i miop que ha tocat per primer cop Bach en algun lloc del nord d'Europa, mentre fora queia aiguaneu, perquè és febrer i fa fred. També hi ha gossos, i gats, i hipopòtams, i apis, i patates, i puces, i molts peixos silenciosos surant en l'oceà obscur. Aquesta jornada de febrer ha passat per damunt seu, innegociablement, i també per damunt meu, en forma de temps, com si fos una piconadora metafísica; o potser, més que com la clapa de neu que hem dit abans, com una enorme i lenta taca de quitrà que s'expandeix sense remei. El temps, sí: tots més a prop de la mort, fingint indeferència, com si tot plegat fos un joc tontet. En vull deixar constància notarial.

*

«*Comme rien ne me manquait plus en Hollande qu'une activité en rapport avec mes capacités, je devins, comme de bien entendu, hypocondriaque*», Salomon Maïmon, *Histoire de ma vie* (1793). Aquesta frase m'ha fet riure; no me l'esperava pas. L'autobiografia de Maïmon és un llibre més que recomanable. Tota una raresa.

*

Sobre la fe hi ha poques coses a *dir*, perquè no és una experiència humana com les altres. He emprat el verb *dir* —en el sentit de *comunicar*—, no pas el verb *pensar* —en el sentit de *entendre*—. Hom pot explicar, amb més o menys fortuna, què se

sent quan es neda enmig del mar, o quin gust té un determinat vi, o quins sentiments suscita una peça musical. Tot plegat és subjectiu, però, si més no, *comunicable*. La vivència o la pèrdua de la fe (són experiències simètriques; de fet, són *la mateixa* experiència) no arriba ni tan sols a la categoria de fet subjectiu, precisament perquè transcendeix l'esfera del subjecte. No es pot descriure el gust del vi sense partir de la base de la seva existència: és impossible. El vi, si més no, és un líquid, una cosa, un fet. Té olor, color, gust, etc. Descriure'n les propietats organolèptiques és subjectiu, sens dubte, però no requereix cap demostració prèvia.

La fe no és una forma de credulitat, ni la pèrdua de la fe implica tampoc una aposta per la incredulitat. Aquesta identificació entre fe i credulitat, tanmateix, ens sol semblar tan clara, tan òbvia, que sovint perdem de vista que no té el més mínim sentit. Perquè la fe no vol dir creure perquè sí, sense més ni més, en coses que no es veuen, ni tampoc en veure coses que no es creuen. Si ara algú em diu que sap volar movent els braços i me'l crec, la meva actitud no haurà estat motivada per la fe, sinó per una credulitat injustificable en una persona adulta.

La fe no és una creença sinó *la possibilitat d'una creença a partir d'una experiència prèvia*, que sol ser inefable. La fe religiosa consisteix a admetre una possibilitat, no empassar-se la primera cosa que escoltem o llegim —això sí que és la credulitat, que sempre fa paret amb l'estultícia—. Compte: dic exactament «admetre una possibilitat», no pas «admetre un fet». Aquí, de fets —de fets *empírics*, vull dir— n'hi ha ben pocs; d'experiències, en canvi, moltíssimes. Un catòlic no té cap obligació de creure en el miracle de Lorda o de Fàtima. De fet, pot negar-ne la veracitat sense que això constitueixi un allunyament de la doctrina de l'Església. Això molta gent

no ho sap, tot i que trobo que és important a l'hora d'entendre la distinció que estic dibuixant.

La fe tampoc consisteix a acomodar les nostres expectatives a les idees que les arribarien a satisfer. Qui creu *només* perquè té por de la mort no és un creient, sinó un nen atemorit i immadur, una trista gallineta. Si la fe no és incondicional, si depèn dels nostres temors i està marcada per les nostres angoixes, aleshores és un simple autoengany.

*

No fer *mai* projectes, i portar aquesta actitud fins a l'extrem de la paradoxa: per exemple, fent projectes quan ens vingui de gust.

*

Acte públic. Més gent de la que fora previsible esperar —la lògica de l'assistència als actes públics, aquell enigma—. La persona que em presenta ha preparat un text llarg, molt detallat —potser massa llarg i massa detallat—. Insisteix en dues afirmacions: que soc filòsof i que vaig néixer a la Granja d'Escarp. La conjunció d'ambdues coses li sembla gairebé inconcebible. Abans de començar, em pregunta sense contemplacions: «Ferran, ¿què és la filosofia?». Responc que aquesta pregunta requereix tantes matisacions propedèutiques que la resposta acaba sent quasi recursiva, si no fos pel matís del temps verbal: per explicar què *és* la filosofia cal explicar abans què *ha estat* la filosofia. Cares decebudes. En l'era del Twitter, això de plantejar matisos es considera gairebé un acte incívic.

La filosofia del segle xx s'ha vist immersa en un profund problema identitari que en altres èpoques hauria resultat

més o menys inconcebible. Els tres grans referents teòrics que van travessar el segle xx no són obra de filòsofs professionals: Marx era essencialment un economista amateur, Nietzsche un filòleg i Freud un metge. En qualsevol cas, tot això és anecdòtic. El que cal subratllar és que gairebé cap de les idees que van marcar el segle xx pertanyen, en un sentit estricte o canònic, a l'àmbit de la filosofia. Només cal que ens fixem, per exemple, en els dos extrems d'un determinat segment: Spengler a començament del segle xx i Huntington a les seves acaballes. Sembla com si la filosofia ja no sigui capaç d'obrir grans debats que vagin més enllà de les aules universitàries o de les revistes especialitzades. Aquest és el matís que volia incorporar i que, per descomptat, he deixat de banda: la gent hauria abandonat la sala.

Amb tot això no voldria participar de l'antiquíssim lloc comú que decreta la mort imminent de la filosofia, ni tan sols la seva crisi, sinó posar en evidència una altra cosa: la seva innocuïtat. Les idees i les creences —*no pas* l'economia— han mogut la història. Això és un axioma, i en conseqüència no es pot demostrar ni refutar, com també passa amb l'axioma contrari —el marxista, en aquest cas—. Però aquestes idees i aquestes creences no tenen per força un origen filosòfic. Com si fossin un destil·lat molt reconcentrat, deriven de mentalitats que, per la seva banda, són hereves d'altres mentalitats, i estan emparentades sovint amb components atzarosos i quasi irracionals. La filosofia consisteix a repensar-los, aquests punts de partida, i no precisament des de la superfície. Per això fa preguntes que no agraden a tothom, o que fins i tot enerven. A Sòcrates el van matar. De tant en tant, convé recordar-ho.

*